

Hans Ruijsenaars architecten bv

architectuur opvatting

verwondering - inaugurale rede prof. Ir. H.J.M. Ruijsenaars, tu eindhoven

Verwondering

Enkele jaren terug hoorde ik bij toeval iemand op de radio
verwondering omschrijven als

*het staren in 'n wereld die tot voor kort 'n andere was
en nu de eigen wereld blijkt te zijn
of omgekeerd*

deze omschrijving van verwondering intrigeert me nog steeds
het wat gedachteloos kijken
en dan opeens zien wat er altijd al was. . .
actief en passief tegelijkertijd
en dwars door de tijd heen

vanuit een leegte
ruimte maken
voor een nieuwe werkelijkheid
die niet nieuw is

wat is nieuw?

verwondering

wat een prachtig talent dat we allemaal bezitten
als kind al
als kind vóóral

en wat een schitterend voertuig
in tijd en ruimte
reizen zonder weg te gaan
en thuiskomen zonder weggeweest te zijn

afstand nemen

van onszelf van onze tijd
en tegelijkertijd deel blijven uitmaken

aan de basis van wetenschap, poëzie en architectuur

naast de belofte van inzicht
ook verwarring

een uitroepteken en vraagteken tegelijk

je kunt 't niet bedenken

helpen misschien?

Laten we eens afstand nemen en terugkijken
misschien helpt dat

Bekend is dat de aarde circa 6 miljard jaar geleden
is ontstaan uit een grote gloeiende gaswolk.
De oudste sporen van leven op aarde
gaan zo'n 4½ miljard jaar terug

Wanneer je,
om deze astronomische getallen wat tastbaar te maken,
de levensduur van de aarde uitzet
op de tijdschaal van één jaar,
dan beslaat onze twintigste eeuw hiervan
ongeveer een halve seconde
en de gemiddelde architectencarrière zo'n 0.2 seconde

De natuurwetten die de evolutie stuurden
vanaf het begin
- wat is begin in dit verband -
en die we pas heel recent
en stapje voor stapje Ieren doorgronden,
zijn nog steeds van kracht,
we hebben er bij voortduring mee te maken
ze zijn deel van onszelf
zwaartekracht
beweging
groei­kracht
licht

Recent onderzoek maakt het steeds waarschijnlijker
dat onze aardbol een aantal malen is getroffen
door een grote meteoriet.
Bij zo'n inslag komt een enorme hoeveelheid energie vrij
en wordt een grote hoeveelheid gruis en waterdamp
tot in de stratosfeer geworpen.
Het wordt donker
en de temperatuur daalt drastisch
doordat het zonlicht nog maar nauwelijks doorkomt.
Massale sterfte van levende wezens
vindt plaats over de gehele aarde.
De Evolutie begint opnieuw.

Langs dezelfde weg?
Het zou me niet verbazen.

En tot welke ontwikkelingsgraad?

Er schijnen twee soorten bananenvliegjes te bestaan
die slechts door enkele menselijke experts
uit elkaar gehouden kunnen worden,
maar die in termen van evolutie
evenveel van elkaar verschillen
als mensen en chimpansees...

Vorig jaar augustus werd een dergelijke meteoriet ontdekt
die kosmisch gezien rakelings langs de aarde scheerde
op een afstand van zo'n 4 miljoen kilometer,
ongeveer 10x de afstand van de maan tot de aarde.

Misschien neem ik wel iets teveel afstand
en wil ik teveel relativeren.
U moet het mij maar vergeven
ik kan vaak niet anders
misschien komt 't omdat ik aan één oor doof ben
waardoor ik tijdens rumoerige vergaderingen
veelal delen van de discussie mis
en dan automatisch verval in bespiegelingen

Staren met je oren

De benoeming tot hoogleraar vorig jaar augustus (1989)
betreft het vakgebied architectonisch ontwerpen.
Alhoewel ik er zes dagen in de week mee bezig ben,
kan ik toch op de zevende dag niet uitleggen
hoe dat gaat,
Iaat staan dat ik zou kunnen aangeven
hoe anderen het moeten doen.
Het verloopt chaotisch
iedere keer weer
en je doet het continue
met alles wat in je opgeslagen ligt
biologische, emotioneel en verstandelijk
met je buik
met 't hart
en met 't hoofd

Ik realiseer me steeds weer
dat er in de architectuur
niet één goede oplossing voor een opgave is,
alle schijn ten spijt.
Soms is dat een troost,
wanneer je je ontwerp door omstandigheden
die je niet had voorzien, moet aanpassen
en dat veel moeite kost.
Toch streef je voortdurend naar het beste
dat je op dat moment te bieden hebt.
Geen pleidooi dus voor alternatieven
waarbij je de keuze uitstelt
of doorschuift naar anderen,
want architecten worden nu eenmaal gevraagd
vorm te geven aan andermans verlangen

Een voorrecht

Ik wil proberen
op het palet van overwegingen
waarmee iedere keer een nieuw beeld wordt samengesteld
enkele ingrediënten aan te geven
niet compleet
en per definitie persoonlijk.

Samenhang

de lijnolie bij de olieverf
het water in de aquarel

Ik betrap mezelf erop
dat ik steeds weer aangetrokken word door samenhang
dat ik meer geïnteresseerd ben
in overeenkomsten dan in verschillen

daarnaast realiseer ik me
dat we communiceren middels verschillen
middels onderscheid

Als je de krant leest of tv kijkt
lijken verschillen en geschillen bijna een monopolie te hebben
meer stoornis dan communicatie.
In de politiek zie je meer het afpalen van de eigen positie
dan het laten doorschemeren van de politieke filosofie
die aan de basis ligt van elke partij.

Het korte termijn belang heeft vaak de overhand
op het lange termijn belang,
de waan van de dag.

'Is the medium the message?'
is er in de politiek plaats voor verwondering?

Samenhang is er altijd
al kost 't vaak moeite 't te zien.

Dwarsverbanden trekken me meer dan specialisaties.
Specialisaties leiden weliswaar tot verdieping
en verleggen de grenzen van het bekende,
maar dwarsverbanden relativeren weer de betekenis
en sturen zo de verdieping.

Zo worden vakken als bouwfysica, mechanica en materialenkennis
ten onrechte geïsoleerd van architectuur.
Ze vormen een onverbreeklijk onderdeel,
niet alleen van het bouwen,
maar ook van architectuur.
Het wonder van de spouwmuur
waarbij twee muurdelen
door los van elkaar te blijven
méér kunnen
dan de opgetelde eigenschappen van de afzonderlijke delen,
is onderdeel van een groter gedicht.
Het moment waarop in Stonehenge
een blok dwars gelegd wordt
op twee staande stenen
is het begin van een symfonie,
en de veroudering
die onverbiddelijk toeslaat na oplevering
verankert het gebouw in de tijd.

Samenhang

het lijkt zo voor de hand liggend
maar er wordt zo vaak aan voorbijgegaan

Er is meer dat ons bindt dan ons scheidt.

Vervreemding

Toen ik vorig jaar (1989) 'n keer op 'n zondagochtend
in alle vroegte naar kantoor reed
om de laatste hand te leggen aan een tekening
voor het nieuwe stadhuis in Apeldoorn,
hoorde ik bij de nieuwsberichten
de omroeper met dezelfde sonore stem
achter elkaar zeggen
dat op het plein van de Hemelse Vrede in Peking
die nacht tanks van het Chinese leger
over tentjes met studenten waren gereden,
dat Khomeiny was overleden,
en dat er die dag
enkele wolkenvelden zouden zijn.

Wat moet je dan nog op kantoor?

Gelukkig was ik op de snelweg
en de volgende afrit om te kunnen terugkeren
ver weg.

Ik ben toch doorgereden

Kun je je wel wapenen tegen zulke berichten?
Ontwikkelen we niet allemaal
'n denkbeeldige muur rond ons
die ónze werkelijkheid afscheidt van alle andere
instinctief
als overlevingsvereiste?

Is dit instinct misschien de nieuwe werkelijkheid
de a priori-stellingname
waar we alleen uitkomen als het niet anders kan?

Het besef van gelijktijdigheid is overweldigend.
De media kunnen niet selecteren
alhoewel het wel gebeurt
het moet wel
op nieuwswaarde,
maar wat is nieuws?
Wat is nieuw?
'Er is niets nieuws onder de zon' zegt 'n oud spreekwoord
of in de woorden van Louis Kahn:
'What is, has been'.

We moeten zelf selecteren, je ontkomt er niet aan.
We simplificeren en vatten samen,
sluiten buiten en zonderen af.
De werkelijkheid verwordt tot z'n verschijningsvorm
het wezen tot z'n beeld, z'n imago
presentatie tot representatie.
Vervreemding is een feit.

Ik voel een natuurlijke behoefte
me ertegen te verzetten
maar tegelijkertijd
maak ik er ook gebruik van.
Je abstraheert het ene
om het andere duidelijker te maken.
Kunnen we ordenen of samenvatten
zonder de werkelijkheid te simplificeren?
Kunnen we iets stellen
zonder dat het ten koste gaat van iets anders?
Beangstigend is de veelheid
waaruit we kunnen kiezen,
maar bevrijdend is te zien
dat het keuzeprobleem universeel is
over de hele wereld.
Zijn er toch draden van samenhang
die de fragmenten van nu
bij elkaar houden?

Onmacht

En toen was daar opeens de beperking,
kom je er achter dat je meer niét kunt dan wel.
Ik denk dat het essentieel is
dat je de beperking bewust onderkent
en soms ook aanvaardt.
De beperking van tijd
van middelen
van kennis
en misschien ook wel van talent.

Er is nog zoveel dat je wilt onderzoeken,
je begrijpt nog maar half wat materialen kunnen.
Sommige materialen ken je zelfs helemaal niet
en je hebt maar 'n flauwe notie
van de processen
die zich rondom je afspelen.
Je leert iedere dag weer.

De onmacht ook om over te brengen
wat je bedoelt.
De onmacht om alle aanslagen op je werk te pareren
uit gebrek aan tijd of energie.
Het vermogen dat je moet ontwikkelen
in te zien wanneer het kritisch wordt,
wanneer er processen in gang worden gezet
die niet meer terug te draaien zijn.
Dat vermogen valt bijna niet te Ieren
zonder het ondervonden te hebben
in de praktijk hierbuiten.
En dan nog is het steeds anders,
lijkt geen aanslag op de vorige.

Zeldzaam is de klassieke vertrouwensbasis
waarvan we denken
dat die vroeger zo gebruikelijk was,
maar waarschijnlijk ook toen bevochten moest worden.
Lees de biografieën er maar op na.

Gelukkig zijn er ook prachtige voorbeelden
waarbij een kritisch vertrouwengevend opdrachtgeverschap
wezenlijk is voor de uiteindelijke kwaliteit.

Beperking is onmacht
bepalen mede het beeld.

Stijl

Misschien komt stijl niet voor op het palet.
Ik ben er in ieder geval niet mee bezig als ik ontwerp
toch noem ik stijl
omdat het woord zoveel aanleiding geeft tot misverstand
en je op 'n bepaalde manier
mogelijk wel van 'stijl' kunt spreken,
maar dan meer als achterafbegrip.

Waar je bij het ontwerpen wél mee bezig bent
zijn fascinaties, passies.
Waar je nauwelijks los van komt
zijn je beperkingen.
Misschien dat die combinatie 'stijl' oplevert.
Fascinaties en beperkingen brengen mensen bijelkaar
en hebben grote invloed op het ontwerp,
maken gebouwen herkenbaar
en worden dan als groep benoemd,
met gemeenschappelijke kenmerken
waardoor ze zich onderscheiden
niet als doel
maar als gevolg
'n stijl, 'n -isme?

Het omgekeerde kan ik me nauwelijks voorstellen,
dat je eerst een stijl kiest
en vervolgens aan de slag gaat.
Je verarmt daarmee 't leven tot 'n levensstijl
en de essentie tot z'n imago.

De snelheid waarmee de tijdschriften
ons de laatste ontwikkelingen tonen
is duizelingwekkend.
Misschien treedt hier wel 't zelfde verschijnsel op
als bij het verwerken van nieuws in kranten en op tv,
je selecteert
je wapent je ertegen
trekt 'n muur op
en verschuilt je
bijvoorbeeld in de 'avant-garde'
wat dat ook moge zijn.
Ik kan me de verleiding wel voorstellen
je hoeft opeens zoveel niet meer uit te leggen

maar het lijkt me de definitieve kapitulatie
van je talent tot verwondering.

Stijl is zo kunsthistorisch
terwijl je altijd in het heden ontwerpt.

De beschrijving van een stijl kan je wel helpen
inzicht te krijgen
in bewegingen, motieven, omstandigheden,
maakt het verleden enigszins vatbaar,
maar blijft altijd 'n afgeleide
een achteraf - samenvatting
die de werkelijkheid van toen
per definitie te kort doet.

Historie

Ik ga er vanuit dat historie
in ieder van ons ligt opgeslagen.
Grotendeels vanzelfsprekend biologisch,
maar daarnaast ook door opvoeding, opleiding
en door onze eigen voortdurende ontdekkingstocht.
We zijn historie
zou je kunnen zeggen.

We maken deel uit van een ontwikkeling
die nog steeds gestuurd wordt door die natuurlijke wetten,
hoezeer we ook proberen die naar onze hand te zetten.
We kunnen kennis nemen van het verleden
of wat daar van over is
maar we halen het heden nooit in.

Soms heb ik de indruk dat historici en critici
dat wel proberen,
geschiedenis te maken vooraf
door het verleden zo samen te vatten
dat de toekomst onvermijdelijk
volgens hun beschrijving verloopt...

Het heden benaderen lijkt me het beste
dat je bereiken kunt.
En dan blijkt misschien dat wat je vindt
van alle tijden is
dat het er al was.

Is het niet interessanter
de overeenkomsten te zien in plaats van de verschillen
tussen bijvoorbeeld de Amsterdamse School en 'De Stijl'
tussen de renaissance en de barok
en te ontdekken dat die overeenkomsten nog steeds actueel zijn?

Een citaat van Picasso:

'Voor mij bestaat er in de kunst geen verleden en geen toekomst.
Als een kunstwerk niet altijd volop in het heden staat,
komt het niet in aanmerking.
De kunst van de Grieken, de Egyptenaren en de grote schilders
die in andere tijden leefden,
is geen kunst van het verleden.
Misschien is zij vandaag de dag nog wel levendiger dan ooit.
De kunst heeft zich niet op eigen kracht ontwikkeld
het zijn de denkbeelden van de mensen die veranderen
en daarmee hun uitdrukkingsvorm'.

Kennis

Misschien is kennis wel het actueel gemaakte
van wat in ons is opgeslagen
en ons omringt.
Mogelijk is besef een beter woord
kennis lijkt zo onaantastbaar
wetenschappelijk en absoluut.
Ik geloof dat het Godfried Bomans is geweest die zei:
'Weten is de dood voor de verwondering,
't oordeel is 't graf voor de verwondering'.

Besef heeft in ieder geval
een kiem van twijfel in zich
van onvolledigheid
en van samenhang.

Kennis kun je wegzetten.
Besef houd je bij je
maakt deel uit van je palet.
Een vlek die je door kennis kunt uitbreiden
door steeds nieuwe vragen te stellen,
steeds verder te zoeken,
een vlek die zich gaandeweg
verbindt met de andere kleuren van het palet.

Zorgvuldigheid

Zorgvuldigheid zegt iets over de manier van werken
over de intensiteit
het hele proces door .
Niet alleen tijdens het ontwerpen
of tijdens het overleg in die fase,
maar ook tijdens de uitwerking, de detaillering en de bouw.
Het is eerder een houding
dan een methode.

Zorgvuldigheid is één van de eigenschappen
die onmiddellijk afleesbaar is
in je tekeningen en in je gebouw
in detaillering en in situering
op elk schaalniveau.
Ik ben ervan overtuigd dat zorg en liefde
die je meegeeft aan je werk
afstraalt en verstaan wordt.

Structuur

Structuur is het gesprek met de zwaartekracht
met beweging, met klimaat, met licht.
Kennissen van mechanica, bouwfysica
materiaaleigenschappen en nog veel meer
maakt integraal onderdeel uit van structuur.
Je kunt niet ontwerpen
zonder hiermee rekening te houden.
Het bedenken van een vorm
die je later materialiseert
is een omslachtige en riskante weg.
Ook hier is de verleiding groot.
Vorm lijkt zich autonoom te kunnen ontwikkelen,
maar vroeg of laat
wordt het tastbaar
en ben je, voor je er erg in hebt,
problemen aan het oplossen,
in plaats van ze te voorkomen.

Structuur is de ruggegraat van 'n plan
waardoor samenhang zichtbaar wordt
naar binnen en naar buiten.

Structuur geeft richting en ordening

Structuur is niet hetzelfde als constructie

Licht

Zonder licht waren wij er niet
was er geen verwondering
geen architectuur
licht is misschien wel het mooiste bouw materiaal
altijd anders
altijd in beweging
onbarmhartig en kwetsbaar
geeft leven
maakt zichtbaar

licht

is

Het is een breed palet
met veel overwegingen
maar bij lange na niet compleet,
nooit compleet
abstracte en concrete overwegingen
fascinaties en frustraties
zekerheden en twijfels
macht en onmacht.
Een aardige afspiegeling van het ontwerpproces
en bijna net zo chaotisch!
Sommige kleuren beginnen al in andere over te lopen
vormen nieuwe kleuren
het palet leeft
wijzigt zich voortdurend.
Na elk bouwwerk
maar ook na elke toespraak, merk ik,
komen er nieuwe kleuren bij
en vervagen andere.

Sommige blijven prominent aanwezig
en vormen een herkenbare grondtoon.

Architectuur is geen tabula rasa
er zijn wortels
er is samenhang
er is hoop

Misschien stelt iemand daar nog 'ns 'n theorie over op...
Ik stel me tevreden met de breedheid
en zal proberen het palet uit te breiden
door te vragen
me af te vragen
wat echt wezenlijk is

Ik denk dat iedere architect of architectuurstudent
gaandeweg zijn eigen palet opbouwt.
Het is mij een voorrecht daarbij te mogen helpen

Ik hoop dat het plezier dat ik daaraan beleef
aanstekelijk werkt
Het is een prachtig beroep

Ik dank iedereen die dit voor mij mogelijk maakt

Tot slot nog een verkort citaat uit
'Alice in Wonderland'
dat wonderlijke boekje van Lewis Carroll uit 1865

- De Hoedenmaker vraagt aan Alice:
'Waarom lijkt 'n raaf op 'n schrijftafel?'
Alice denkt lang na
'En ?' vraagt de Hoedenmaker 'Weet je 't al?'
'Nee, ik geef 't op', antwoordt Alice, 'Wat is 't antwoord?'
'Ik heb geen flauw idee' zegt de Hoedenmaker -

Verwondering

'n kleine hapering in de gewone orde

Ik dank u voor uw aandacht

Hans Ruijsenaars architecten bv

barentszplein 7
1013 NJ amsterdam
the netherlands
T +31 (0)20 530 48 30
F +31 (0)20 530 48 38
E info@ruijsenaars.nl
k.v.k. 34217595